

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ

Реформи, що здійснюються в країні, ведуть до зміни характеру участі держави в господарській діяльності, до скорочення частки державної власності, створення економічних умов щодо забезпечення високої ділової активності. Будь-яка велика акція потребує скрупульозної підготовки та виваженості. Державне регулювання економіки ставить своєю метою створити таку господарську систему, яка орієнтувалась би на вибір найбільш ефективних варіантів використання наявних факторів виробництва.

Орієнтири, яких притримується держава в процесі регулювання економіки, включають показники, що характеризують рівень економічного розвитку і якість життя: тривалість життя людини, доход (валовий внутрішній продукт) на душу населення, рівень зайнятості, ступінь реалізації прав людини, стан навколишнього середовища.

Державне регулювання охоплює всі сторони суспільного виробництва. Але першочергова увага приділяється регулюванню відносин власності та підприємництва, інвестицій і структурної перебудови галузей матеріального виробництва, соціального розвитку і ринку праці, фінансового ринку і грошового обігу, територіальних пропорцій і регіональних ринків, природокористування, зовнішньоекономічної діяльності. Всі ці питання складають основний зміст державного регулювання економіки. При цьому в силу наявних особливих умов реформування вирішуються гострі економічні та соціальні проблеми, в тому числі структурні перетворення, технологічні оновлення, подолання кризових явищ.

Процес опосередкування державою економічного життя - це процес державного регулювання економіки. Більш конкретно державне регулювання - це вплив держави на відтворювальні процеси в економіці за допомогою тих чи інших засобів з метою орієнтації господарських суб'єктів і окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної соціально-економічної політики. У зв'язку з цим державне регулювання поступово стає рушійним фактором економічного розвитку, але час, форми й методи його реалізації різні, вони зумовлюються пануючою системою.

Необхідність державного регулювання ринкової економіки впливає з об'єктивно притаманних державі економічних функцій. В умовах існування різних форм власності роль державного регулювання полягає, з одного боку, в забезпеченні юридичного механізму реалізації форм власності, а з іншого - у спрямованому впливі на ринкові параметри, що забезпечують організацію функціонування економічної системи як єдиного цілого.

В економічній науці існують два протилежні підходи до участі держави в регулюванні процесів - класична й кейнсіанська теорії. З точки зору класиків, ринковий механізм автоматично забезпечує рівність попиту і пропозиції, і тим самим виключає тривалі порушення в економіці, в тому числі такі явища, як спад виробництва, інфляція, безробіття.

На відміну від традиційної класичної теорії англійський економіст Дж. Кейнс обґрунтував об'єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання ринкової економіки. Теорія Кейнса - це аналіз взаємодії і взаємозв'язку різних агрегованих економічних категорій та величин, дослідження того, як невідповідність між ними впливає на стан економіки і в яких межах та якими методами державного втручання можна встановити погодження між цими категоріями та величинами з метою безперешкодного економічного розвитку.

Загострення соціально-економічної кризи в країнах ринкової економіки спонукало їх переглянути методи і підходи до макроекономічного регулювання, в зв'язку з чим значного

поширення набули неокласичні теорії. В їх основу покладена концепція саморегулювання економіки та обмеженого державного втручання. На відміну від кейнсіанського стимулювання попиту вони, допускаючи безробіття, значну увагу при цьому приділяють обмеженню інфляції.

Разом з тим перехід до консервативної моделі регулювання не означає повної відмови від кейнсіанських методів, а є лише зміною стратегії щодо збереження у певних межах традиційних інструментів при їх модернізації. Держава, незважаючи на практично повсюдне проведення політики приватизації, не випускає із своєї сфери впливу важелів регулювання, продовжує виконувати притаманні їй функції. До них насамперед слід віднести політико-стратегічні, економічні, соціальні та екологічні. Так, у загальних рисах здійснюється державне регулювання у високорозвинених країнах ринкової економіки, де приватний і державний сектори існують традиційно давно і на паритетних започаткуваннях.

На сьогодні в Україні об'єктивна необхідність переходу до регульованого ринку є загальновизнаною, але чітко не визначено форми, принципи й засоби державного регулювання. Через це особливого значення набуває встановлення кола об'єктів державного впливу, оскільки саме об'єкт зумовлює адекватну йому економічну форму державного регулювання. Розвиток об'єкта регулювання передбачає і розвиток форм та засобів його регулювання.

Як відомо, структура економіки України формувалася понад 70 років у так званому єдиному народногосподарському комплексі колишнього СРСР, оптимізація якої проводилася, виходячи із загальносоюзних інтересів, та у відриві від міжнародного поділу праці. Їй були і до цієї пори залишаються притаманні низький рівень НТП, надмірна концентрація матеріального виробництва в окремих регіонах, марнотратне використання всіх видів ресурсів. Все це призвело до неминучих негативних наслідків: упадку продуктивних сил; виснаження і деградації природних ресурсів; погіршення екологічної і демографічної ситуації та масового зuboжіння населення.

Аналіз структури промисловості України показує, що її індустріальний комплекс спеціалізується на капітало-, природо- і енергомістких видах продукції. Наприклад, для виробництва продукції на 1000 доларів Україна затрачає у 8-10, а то і 12 разів більше нафтопродуктів, ніж економіки розвинутих країн і в 3-4 рази більше, ніж в таких середньорозвинених країнах, як Чилі та Аргентина (3, с.85).

Недостатньо розвиненими виявилися галузі, що визначають науково-технічний прогрес в економіці. Пріоритетний розвиток важкої індустрії і ВПК, екстенсивне використання природних багатств (нині в Україні розробляється понад 8 тисяч родовищ корисних копалин) спричинило їх виснаження. Дефіцит енергетичних ресурсів поставив Україну в залежність від інших країн, і насамперед, від Росії. Все зазначене є підставою до висновку: виробничий потенціал держави не працює у повному обсязі на український народ. У цьому вбачається основна причина виразної невідповідності між наявним економічним потенціалом і фактичним рівнем життя населення. Виробничий потенціал України не приносить їй необхідної віддачі. Він сформований таким чином, що чим більше він працює, тим більше йому необхідна імпортна продукція (енергоносії, комплектуючі і т.д.).

За цих умов назріла необхідність проведення рішучої структурної перебудови всього національного виробництва, трансформації його із фрагмента відсталого, державно-монополістичної, несприйнятливої до НТП економічної системи колишнього СРСР у самодостатній, відкритий світовій кооперації національний народногосподарський комплекс, який би динамічно розвивався. Як наслідок, формування виробничо-територіальних комплексів і промислових вузлів повинно стати основою для економічної політики в сфері розвитку продуктивних сил. Базою, яка покликана забезпечити реалізацію стратегічних планів трансформації економіки, може і повинен служити високорозвинений науково-технічний потенціал. Історичний шанс України бачиться в тому, що такий потенціал вона має уже сьогодні.

Відомий український вчений і політичний діяч М.І. Туган-Барановський у своїй книзі "Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь" дійшов висновку, що вихід із кризи завжди пов'язаний з інвестуванням

нагромадженого капіталу в нове виробництво, тобто на його структурну перебудову. Оптимізм для України полягає якраз у тому, що, як стверджують і М.І.Туган-Барановський і Дж. Кейнс, наявність значного виробничого потенціалу все-таки дозволяє при правильній макроекономічній політиці набагато швидше виправити становище, аніж у випадку, коли такого потенціалу немає, або він занадто незначний. Але принципи цієї макроекономічної політики і структурної перебудови потрібно опрацювати. Досвід попередніх років показує, що спроба одночасно замінити державне директивне планування як головний метод управління монополізованим держсектором, його ринковим саморегулюванням виявилась неспроможною.

Необхідність регулювання ринку зумовлена практично повним розривом зовнішньоекономічних зв'язків України з державами близького зарубіжжя. Саме це, а також незадовільний стан внутрішньоекономічних зв'язків робить неможливим управління лише за допомогою важелів ринкової економіки.

Найважливішою складовою державного впливу на макро- і мікроекономічні процеси в країні при ринкових умовах є планування. Обґрунтовуючи необхідність макроекономічного планування, знаменитий американський підприємець Лі Якокка констатував, що "державне планування зовсім не означає соціалізм. Воно означає лише наявність продуманої стратегії і сформульованих цілей. Воно означає погодження всіх аспектів економічної політики, а не переслідування вузькогрупових інтересів. У нас не буде прогресу, якщо ми не відмовимося від безглуздої ідеї, ніби будь-яке планування у масштабах країни є перехід у наступ на капіталістичну систему" (6, с.361).

На сучасному етапі модель ринкової економіки України можна оконтурити наступними аспектами:

1) Вона повинна гармонійно поєднувати антитоталітарний механізм соціального ринкового господарства і економічне макрорегулювання змішаної економіки.

2) Нова модель економіки повинна передбачати, з одного боку, відносно довгострокове існування сильного державного і приватного секторів економіки. Причому частка приватного сектора повинна щорічно рости. Все це свідчить про необхідність структурної перебудови не лише міжгалузевих комплексів, а й усієї економіки країни. При цьому перевага на перших порах державного сектора економіки не повинна означати будь-які пільги, переваги або виняткові права, якими б користувалися підприємства цього сектора. Наявний набутий досвід з приватизації підприємств України, а також світовий досвід свідчать про те, що протягом трьох-чотирьох років неможливо якісно трансформувати підприємства у сфері нинішнього підприємництва. Це зумовлено недосконалістю законодавчої і нормативної баз, інерцією мислення керівників і вищерадкових органів управління та низкою інших факторів. Тому процес трансформації сектора економіки в приватний буде поступовим і затягнеться на невизначений період часу. Це означає, що економіка України в найближчій перспективі буде змішаного типу, а тому доцільно використати з боку держави кейнсіанські принципи макроекономічного регулювання. При цьому необхідно враховувати постсоціалістичний характер української економіки і взяти за основу змішану модель управління ринковою економікою європейського типу, при якому ринковий механізм функціонує під суворим контролем держави. Разом з тим курс на інтенсивне становлення приватного сектора не повинен означати форсованого і бездумного розподілу держпідприємств, їх негайну передачу в приватний сектор. Такі проблеми повинні вирішуватися послідовно і за допомогою механізмів конкуренції, роздержавлення, приватизації, банкрутства, злиття, поглинання та інших трансформацій.

3) У найближчому майбутньому економіка України не може бути іншою, як лише змішаною, одним із критеріїв керованості якої буде суперечлива єдність порівняно жорсткого державного регулювання економіки та ринкового саморегулювання. При цьому послаблення та звуження сфери макрорегулювання повинно здійснюватися лише в міру становлення та посилення дії механізмів ринкового саморегулювання в його цивілізованих формах.

4) Посилення ринкової орієнтації та ринкових тенденцій у сфері ринкової економіки повинно здійснюватися на фоні аналогічного посилення ролі держави в соціальній сфері. Будь-які спроби перейти до ринкового саморегулювання у сфері розподілу в країні з

постсоціалістичною економікою є згубними.

5) У нинішній соціально-політичній ситуації економіка України повинна бути не сепаратистською, а унітарно конструктивною з елементами регіонального самоврядування (4, с.53).

Отже, на даному етапі державне регулювання повинно бути складовою частиною індикативного планування і в першу чергу спрямоване на стабілізацію виробництва, подолання інфляції, запобігання подальшому падінню життєвого рівня населення.

Найважливіші цілі економічної політики України повинні бути конкретизовані в політиці державних пріоритетів, серед них прискорення структурної перебудови економіки для розвитку конкуренції, нарощування випуску продукції, що користується попитом, експортоздатної та імпортозамінної; модернізація і технічне переозброєння підприємств, виробничих потужностей, яких не вистачає для створення замкнених циклів з виробництва особливо важливих виробів виробничо-технічного призначення, товарів народного споживання та ін.

Економічна політика повинна втілюватися у життя лише шляхом державного регулювання економічних процесів в умовах ринкової економіки. Для цього в розпорядженні держави є цілий арсенал апробованих світовою і вітчизняною практикою економічних, правових і адміністративних важелів - ціни, податки, держконтракт, субсидії, субвенції і т.д. Ефективність державного регулювання залежить від того, наскільки розумно і виважено використовуються ці важелі у процесі реалізації економічної політики.

Ціни продовжуватимуть відігравати важливу роль в економічному впливові держави на економіку. В сучасних умовах немає можливості перейти до реформування цін на основі попиту і пропозиції. Це зумовлено в першу чергу змістом інфляційних процесів, ліквідацією диспропорцій і забезпеченням паритетності в міжгалузевому обміні, необхідності соціального захисту окремих верств населення. Особливо актуальне питання цінового знівелювання тиску промисловості на сільське господарство за допомогою державного регулювання. Для цього насамперед потрібно здійснити з допомогою цін вплив держави на споживання продукції базових галузей (вугілля, нафти, газу, електро- і теплоенергії, послуг транспорту і зв'язку); підтримка сільськогосподарського виробництва (забезпечення паритету обміну з промисловістю); декларування змін цін на основні види продукції виробничо-технічного призначення; обмеження рівня торгово-постачальницьких надбавок при визначенні роздрібних цін і тарифів, а в подальшому - їх відміна.

Особлива увага з боку держави повинна бути приділена на даному етапі факторам, які б дозволили посилити інвестиційну діяльність. Нині частка амортизаційних відрахувань в структурі затрат на фінансування технічного розвитку підприємств зведена нанівець і не забезпечує покриття необхідних затрат на реновацію основних фондів. Власними джерелами фінансування технічного переозброєння підприємств повинні бути прибуток і амортизаційні відрахування, а зовнішніми - емісія цінних паперів і кредит. Причому частка зовнішніх джерел фінансування технічного розвитку галузей господарства повинна підвищуватися.

Зниження кількості запропонованих виробництву зразків є відповідною реакцією сфери науки на посилення несприйнятливості підприємств до науково-технічних новацій і відсутність системи стимулювання праці вчених на суспільному рівні. Отже, державна політика в сфері інновації повинна містити наступні напрямки: орієнтування і підтримка наукових досліджень; розвиток високих технологій; захист вітчизняної промисловості та підвищення її конкурентоспроможності; фінансова підтримка і удосконалення системи стимулювання і т.д. В свою чергу стимулювання інноваційної діяльності повинно містити стимули, що застосовуються державою в економічній, науково-технічній, науковій та інших сферах діяльності (кредити, бюджетне фінансування, податкові пільги та інші); стимули, що використовуються різними закладами та особами (виплати на впровадження нових розробок і винаходів тощо).

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно бути спрямоване на зменшення економічної залежності країни від зовнішніх факторів, забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку, на розробку та реалізацію антидемпінгових заходів. Для цього слід передбачити детальне вивчення кон'юнктури і політики зовнішньоекономічної діяльності основних партнерів України за економічної співпраці, розробку прогнозів торгово-економічних зв'язків, іноземних кредитів та інвестицій; міжнародної технічної

допомоги та її використання, прийняття антидемпінгових законодавчих актів та ін.

Статистика свідчить, що прийнявши за 100 % виручку від експорту продукції України у вільноконвертованій валюті, тільки 12 % від цієї суми залишається державі. Державні підприємства, запровадивши при собі комерційні структури - сателіти, стали з їх допомогою перекачувати необхідні Україні товари за кордон, залишаючи значну частину валюти в зарубіжних банках. Тому, очевидно, на даному етапі, коли майже 90 % промислових підприємств є державними, доцільно ввести державну монополію на зовнішньоекономічну діяльність.

Очевидно, це далеко не повний перелік важелів державного регулювання, які повинні мати місце на етапі переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової. Їх правильне поєднання дозволяє забезпечити структурну перебудову економіки, створити передумови для ефективної роботи всіх видів її складових (промисловості, сільського господарства і т.д.) як в умовах ринку, так і на етапі переходу до ринку.

За сприятливих передумов та в результаті реалізації політики структурних змін можуть бути досягнуті наступні цілі:

- вирішення проблеми альтернативного енергетичного забезпечення;
- екологізація продуктивних сил;
- переорієнтація народногосподарського комплексу на пріоритетний розвиток сільськогосподарського машинобудування, електротехніки легкої і харчової промисловості;
- комбінування і кооперування виробництва з метою комплексного використання сировини та утилізації відходів, організація виробничо-територіальних комплексів із замкнутим і безвідходним виробництвом;
- планомірне і комплексне розміщення галузей виробництва і сфер обслуговування з урахуванням наявних природних і трудових ресурсів;
- формування розвиненого АПК і високоінтенсивного сільського господарства, розміщення галузей і культур з урахуванням конкретних агрокліматичних і економічних умов;
- оптимізація територіально-виробничих і транспортних зв'язків як між регіонами, так і всередині;
- технологічне оновлення підприємств;
- максимальне використання переваг міжнародного поділу праці і сприятливого транспортно-географічного положення України (транзит, розвиток транспортних коридорів);
- створення сприятливих стабільних юридичних умов для зарубіжних інвестицій та діяльності спільних підприємств і організацій (доступ до сучасних передових ехнологій).

Структурна перебудова економіки України необхідна і реальна. Вона є прямим наслідком сформульованих національних інтересів держави в програмі "Україна - 2010 рік". Для її здійснення необхідні, в першу чергу, політична воля і науково-обґрунтований план практичних заходів.

Джерела та література:

1. Боринец С.Я., Чухно А.А. Регулирование рыночного хозяйства в странах Западной Европы. - К., 1992,- С.48.
2. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. -М., 1948. -С. 453.
3. Малай И.И., Шумилов А.Ю. Структурная перестройка экономики - важный приоритет развития производительных сил Украины // Формування ринкових відносин в Україні. 36.мол. вчених. - К., 1995. Вип. 1.-С. 3- 15.
4. Сорока И. Социальное рыночное хозяйство и смешанная экономика как приоритетные модели украинского рынка // Вопросы экономики. - 1994,- № 5. -С. 47-54.
5. Яковлев В. Инновация и обновление продукции в машиностроительном комплексе Украины// Вопросы экономики. -1994. -№ 12.-С. 70-73.
6. Якокка Л. Карьера менеджера. - М, 1991. - С.361.